

KORXONA BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH TAMOYILLARI

Yusupov Nurillo Ikromjon o'g'li

Namangan davlat universiteti

Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes kafedrası stajyor o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxona boshqaruv tizimining mohiyati, mazmuni va nazariy asoslari chuqur tahlil qilinadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarni samarali boshqarish raqobatbardoshlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlashning muhim omili ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, boshqaruv tizimining asosiy tamoyillari, tarkibiy tuzilmasi, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari va ularning korxona faoliyatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada menejment nazariyasi asosida boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish yo'llari, zamonaviy yondashuvlar hamda innovatsion boshqaruv uslublarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari korxona boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: korxona, boshqaruv tizimi, menejment, nazariy asoslar, tashkiliy tuzilma, boshqaruv tamoyillari, samaradorlik, modernizatsiya, innovatsion boshqaruv, raqobatbardoshlik.

Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi uning tarmoq va sohalarining rivojlanishiga bog'liq bo'lib, ularning samaradorligi menejment faoliyatiga bog'liq bo'ladi. Menejment nazariy jihatdan nisbatan yangi bo'lgani bilan, amaliy jihatdan uning ildizlari qadim-qadimlarga ketadi. Misr ehromlari, Samarqand va Buxoro minoralari, tarixiy obidalar, Temur bog'lari, turli davrlarda bo'lib o'tgan urushlar barchasi boshqaruvning natijasidir. Boshqaruv orqali bu ishlar amalga oshiriladi. Ko'pchilik birgalikda faoliyat ko'rsatar ekan, ularning faoliyati boshqaruvga

muhtojdir. Ulardagi odamlarning, bo'limlarning harakatlarini bir-biriga muvofiqlashtirish boshqaruv jarayoni natijasida amalga oshadi. Boshqaruvsiz hech qanday faoliyat amalga oshmaydi.

Menejment boshqaruvda band bo'lgan odamlar va ular faoliyati bilan chambarchas aloqadadir. Bu sohadagi mehnat boshqaruv mehnati deb ataladi. Boshqa mehnat turlariga qaraganda bu mehnat o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Boshqaruv mehnati bilan shug'ullanayotganlar ijodiy harakterdagi aqliy mehnat bilan band bo'ladilar. Bunda ular maqsadlarini qo'yish, ularga erishish usul va vositalarini qidirib topish va foydalanish, hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish ishlarini amalga oshiradilar. Ulardagi mehnat buyumlari ham o'ziga xos bo'ladi. Boshqaruvda mehnat buyumi ma'lumotlar, xabarlaridir. Bu ma'lumotlarni qayta ishlab, boshqaruvchilar boshqaruv obyektni o'zgartirish to'g'risida qarorlarni qabul qiladilar. Bunday qarorlarni qabul qilishda, ular boshqaruvda mehnat qurollaridan foydalanadilar, ushbu qurollar vositasida ular mehnat buyumlari bo'lgan informatsiyaga ta'sir ko'rsatadilar. Boshqaruvda mehnat qurollariga yozish, chizish, hisoblash vositalari, kompyuterlar, telefon, teleks, faks, internet tarmog'i, radio, televideniya, uyali aloqa vositalari va hokazolar kiradi. Boshqaruvchilarning mehnati, faoliyati natijasi o'z oldilariga qo'yilgan maqsadlarga erishish orqali baholanadi. Boshqaruvchilar, menejerlar bunday nozik ishlarni bajarganliklari sababli ularning malakaviy darajasiga katta talablar qo'yiladi. Hozirgi zamon menejerlari ana shu talablarga javob beradigan bo'lishlari lozim.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarda boshqaruv faoliyatining ahamiyati yanada ortib ketdi. Menejment — bozor iqtisodiyoti sharoitida mavjud iqtisodiy resurslardan samarli tarzda foydalangan holda qo'yilgan maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan mustaqil faoliyat turidir. Uni amalga oshirishda menejmentning iqtisodiy mexanizmining usullari, funksiyalari va tamoyillaridan foydalaniladi.

Menejment – bu oldingizga qo'yilgan maqsadlarga erishishdir. Asrimizning 60-yillarida menejment amerikacha boshqaruv deb tushunilgan, keyinchalik "Ilmiy

boshqaruv” deb yuritilgan. AQSHda hozirgi zamon boshqaruvi asr boshida vujudga kelgan deb hisoblanadi va F.Teylor nomi bilan boshlanadi. F.Teylor “Boshqaruv aniq qonun va qoidalarga tayanadigan haqiqiy ilmdir” degan edi.

“Menejment” so‘zi ingliz tilining Oksford lug‘atida 2 ta ma’noga ega:

- 1.Boshqaruv hokimiyati va san’ati;
- 2.Tashkilot resurslarini boshqaruv bo‘yicha alohida ko‘nikmalar va mohirlik.

Jamiyatning har bir a‘zosi yangi bilimlarni egallashi va undan xayotda foydalanishni bilishi zarur. Bu bilimlar ichida menejment muhim o‘rinni egallaydi.

Menejment - bu oldingizga qo‘yilgan maqsadlarga erishishdir. Menejment bu boshqarishdir, turli tashkilotlardagi kishilar faoliyatini boshqarish. Har qanday sohada ish yuritishning asosiy elementi menejmentdir. Korxona boshqarayotgan kishiga korxona faoliyati har tomonlama bog‘liqdir. Korxonani boshqaruvchilar tarkibini har tomonlama chuqur tahlil qilgan holda ko‘rib chiqish zarurdir. Korxona ishini tashkil qilish va boshqarishda ana shu rahbarlar qobiliyatiga yarasha biznes-reja tuziladi va uni amalga oshiriladi. Ishni amalga oshirishda menejment eng muhim omildir. Agar rahbarga yetarli darajada maslahat, tajriba va bilim bo‘lmasa, qiyinchilik bilan topilgan mablag‘ni tezda yo‘qotish mumkin.

Korxona ishini yuritishda quyidagi to‘rt holatga e’tibor berish zarur:

1. Har bir rahbar xodim to‘g‘risida aniq ma’lumotga ega bo‘lish.
2. Barcha asosiy rahbarlar tajribasini yangi o‘zgarishlarga moslashtirish imkoni.
3. Rahbar hodimlarning xizmat majburiyatlar, ish haqlari va boshqa rag‘batlari.
4. Zarur bo‘lgan hollarda menejment bo‘yicha chetdan qanday yordam olishingiz mumkinligi.

Xorijlik olimlardan R.S. Kaplan, D.P. Norton asarlarida strategik boshqaruv tizimida korxonaning samaradorligini oshirish va iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Bu olimlarning qarashlarida asosiy e’tibor, strategik

boshqaruv tizimini korxona va tashkilot uchun asosiy xususiyatlarini, uning samaradorligini baholashga qaratilgan. M.Porter qarashlarida kompaniyalarning rivojlanishida innovatsiyalarning oʻrni, ularni qoʻllash xususiyatlari, kompaniyaning barqaror rivojlantirilishiga faqat innovatsiyalarni doimiy ravishda joriy etish hamda kompaniyalarning raqobat ustunligiga erishishlarida innovatsiyaning taʼsiri masalalari tadqiq etilgan¹.

R.S. Muratov, I.A. Djalolova, S.Sh. Oripov qarashlarida korxona alohida obʼyekt sifatida qaralib, uning mazmun va mohiyati, unga qoʻyiladigan talablar, koʻrsatkichlar tizimi, moliyaviy barqarorligi va boshqaruvi masalalari atroflicha yoritib berilgan². Korxonalar boshqaruvi va ularga qoʻyiladigan talablar, tamoyillar, boshqaruv shakllari baholab berilgan. Raqobat rivojlanib borayotgan hozirgi zamonaviy bozor iqtisodiyotida inson resurslaridan samarali foydalanish ahamiyati tobora oshib bormoqda. Bu borada tashkilot (idora, muassasa va korxona) va xizmatchilar faoliyati samaradorligini baholashga alohida eʼtibor qaratish lozim.

Strategik boshqaruv tizimida korxonaning kelajak faoliyatining retrospektiv koʻrsatkichlarini oʻrganish va ekstrapolyasiya usulini qoʻllash asosida belgilanishi nazarda tutiladi. Ekstrapolyasiya bu oʻtgan zamonda oʻrnatilgan tendensiyalarni kelgusi davr uchun ham joriy etilishidir. Boshqacha aytganda, prognoz ishlab chiqishda, kelgusida korxona faoliyatining shart-sharoitlari yomonlashmaydi, demak, oʻtgan davrlarga nisbatan korxona faoliyatining yakuni yaxshi boʻlishligidan kelib chiqiladi. Korxona taraqqiyotini oshiruvchi tendensiya (trend)ning namoyon boʻlishi

Tashkilot muvaffaqiyatga erishmoqchi boʻlsa boshqaruv jarayonini amalga oshirishi shart. Qadimgi zamonlarda ham tashkilotlar boʻlgani kabi, ularda boshqaruv ham mavjud boʻlgan. Demak, boshqaruv amaliyoti qadimdan beri mavjud boʻlgan. Temuriylar bogʻlari, Buxoro va Samarqanddagi tarixiy obidalar,

¹ Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./ Под.ред.

² Muratov R.S.,DjalolovaI.A.,,OripovS.Sh. Korxona iqtisodiyoti. Darslik– Toshkent, 2014- 35-b.

shaharlar, mamlakatlar o'rtasida yuz bergan urushlar, Misr ehromlari – bular barchasi tashkiliy harakatlar natijasida amalga oshgan. Bu harakatlar barchasi boshqaruv faoliyati orqali amalga oshirilgan. Belgilangan maqsadga erishish esa samarali tarzda boshqarishni, ishlarni to'g'ri tashkil etishni talab qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./ Под.ред.
2. Muratov R.S.,DjalolovaI.A.,.OripovS.Sh. Korxona iqtisodiyoti. Darslik– Toshkent, 2014- 35-b.